

9. Stadnyk, S. (2015), *Formuvannia v uchniv osnovnoi shkoly tvorchoi initsiatyvy u protsesi navchannia ukrainskoho pysankovoho rozpysu* [Formation of pupils of the main school of creative initiative in the process of teaching Ukrainian Easter egg painting], Abstract Authors for obtaining sciences. step to ped. Sciences, Kyiv, 25 p.

10. Tkachenko, V. (2011), *Pysankarstvo u zmisti pochatkovoї osvity* [Writing in the content of elementary education], Pedagogical skill as a system of professional and artistic competences: collection Materials of the IX International Pedagogical-Artistic Readings in the Memory of Professor O.P. Rudnitskaya / ch. ed. : I. Zyazun, Whip 3 (7), Zelena Bukovina, Chernivtsi, p. 239-240.

11. Chekashkina, N. *Opyt raboty na temu: «Oznakomlenye doshkolnykov s dekoratyvno-prykladnym yskusstvom»* [Experience in work on the theme: «Introduction of preschool children with decorative and applied art»], Krasnodar, 34 p.

Tkachenko V. Ukrainian easter eggs as a component part of art education: historiographic studies.

In the article on the basis of processing of versatile materials, the historiography of scientific and educational-methodical developments after which the Easter eggs making is taught are reviewed.

The authors of manuals, methodological work for children of the junior and senior school age are teachers, masters-pysankers who aim not only to teach painting or to making easter eggs, but also inoculate love for folk art, develop aesthetic tastes of schoolchildren and, at the same time, educate the younger generation.

An important part of such classes is the development of artistic education, creative abilities and knowledge of beauty.

The paper uses methods for searching, analyzing, synthesizing and generalizing. Thus, thanks to the search, the latest methodological design of the lessons was collected, analyzed, and generalized, which gives an opportunity to highlight of the question a certain degree.

The research materials indicate a constant interest of teachers to the development of Easter eggs. Using them in the lessons of fine art of the school curriculum and in the work of the group indicate that folk art is an integral part of artistic education. This is confirmed by a large number of methodological and other developments in this type of folk art.

Key words: *Easter egg, methodical development, manuals, folk art, art education, historiography.*

Одержано 02.03.2018.

УДК 930.1(47+57)«192/193»: 17.022.1(477)

Оксана Таранон
(Пераяслав-Хмельницький)

**ПРОБЛЕМА СУСПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНІ
1920-1930-Х РР.: РАДЯНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ**

У статті зроблено огляд історіографічного доробку радянської доби з питань суспільних цінностей і ціннісних трансформацій в Україні 1920-1930-х рр. Радянська історіографія означеної теми включає два періоди: 1920 – поч. 30-х рр. і 1930 – 1980-х рр. Протягом першого утверджуються ленінські ціннісні підходи щодо побудови радянської держави і комуністичного безкласового суспільства, які згодом лягли в основу світоглядних орієнтирів більшовицьких ідеологів і практиків. Разом з тим, відбуваються дискусії з приводу національного та соціально-економічного розвитку, викликані непом на коренізацією, місця і ролі окремих класів у суспільстві, ключових питань гендерної політики, методів боротьби з релігією тощо. З 1930-х рр. утверджується офіційне трактування проблем радянських цінностей і моралі, виховання будівників комунізму.

Ключові слова: *Радянська Україна, ціннісні орієнтири, морально-етичні нормами радянського суспільства, радянська історіографія.*

Радянська доба історії 1920-1930-х рр. позначена не лише боротьбою більшовицької влади за встановлення гегемонії в усіх сферах суспільного життя, а й активним поборюванням

«старої»/дореволюційної культури, традицій, моралі, пошуками засобів трансформації суспільної свідомості за більшовицькими уявленнями про «добро» і «зло». Протягом перших радянських десятиліть ішов катастрофічний для соціуму процес інверсії цінностей, на теоретичному рівні робилися спроби закріпити більшовицьку ідеологію і вчення про комунізм на рівень ціннісної системи. Відбувалися ціннісні трансформації, що мали фатальні наслідки для радянського суспільства і держави загалом.

Метою даної статті є огляд історіографічного доробку радянської доби з питань суспільних цінностей і ціннісних трансформацій перших радянських десятиліть.

В історіографії окресленої теми загалом можемо простежити три періоди: 1) 1920-ті – початок 1930-х рр.; 2) 1930-1980-ті рр.; 3) 1991 – до сьогодні. Зупинимось на перших двох. Перший період радянської історіографії припадає на час дозованого лібералізму, певних партійних дискусій, пов'язаних із впровадженням політики українізації і непу, визначенням місця окремих соціальних груп в радянському суспільстві, зокрема інтелігенції, кристалізації позицій щодо непманів, куркулів тощо. Початковий етап боротьби з релігією співпав із активним процесом розхитування традиційної моралі, експериментами в сфері гендерних відносин, статевих стосунків, спрощенням процедури розлучень, легалізацією абортів тощо. Наприклад, неоднозначно сприймалася, однак активно обговорювалася, висунута О. Колонтай теза про «склянку води» як основи вільних стосунків між чоловіком і жінкою та ін.

Даний період радянської історіографії характеризується появою публікацій агітаційно-пропагандистського спрямування, написаних на злобу дня. Це, загалом, статті і промови партійних та радянських діячів 1920-х – поч. 30-х рр., позначені високим рівнем політизації й ідеологічного наповнення. Проблема цінностей, ціннісних орієнтирів і моральних трансформацій в Радянській Україні 1920-1930-х рр. в історіографічній спадщині цього часу окремим блоком праць не представлена, однак вона простежується через призму ідеологічних оцінок дореволюційного і капіталістичного світу з їх мораллю і стереотипами, в контексті обговорення проблем побудови радянської держави, виховання радянського суспільства.

Дороговказом морально-етичних оцінок дійсності для радянської номенклатури слугували відповідні висловлювання і позиції В. Леніна, які знаходили різні інтерпретації, відповідно до завдань часу. Ленін в окремих статтях і промовах торкався питань базових ціннісних установок для майбутнього соціалістичного суспільства та його будівників. Достатньо характерними в цьому сенсі є промова на III Всеросійському з'їзді російської комуністичної спілки молоді 2 жовтня 1920 р. [10] та праця «Держава і революція» [8], написана в серпні-вересні 1917 р. З морально-ціннісної сторони досить цікавою є замітка «До історії питання про диктатуру» [11]. Певні ціннісні орієнтири стосовно радянського будівництва містяться і в низці інших праць Леніна [13 та ін.].

Ціннісна парадигма ленінських настанов побудована на системі протиставлень старого, яке обов'язково підлягає знищенню, і нового, збудованого/вихованого на розчищеному ґрунті. Мова йшла не лише про знищення старої держави з її інститутами та установами, але й старого суспільства, заснованого на пригніченні поміщиками і капіталістами робітників і селян, яке теж підлягало руйнації. Інструментом реалізації цих трансформацій мало слугувати об'єднання трудових людей на чолі з пролетаріатом [10, с.309]. Питання руйнації було сумісним з цілком прагматичними настановами взяти із старої системи, старого суспільства, культури, освіти все необхідне і корисне для побудови комунізму. Мова йшла, скажімо, як про застосування накопиченого досвіду старої школи [10, с.299-306], так і підпорядкування, використання старої інтелігенції, буржуазних спеціалістів, стосовно яких головним принципом стала настанова В.І. Леніна: «ні найменшої політичної поступки цим панам, користуючись їх працею всюди, де тільки можливо» [9, с.7]. Невипадково в термінології 1920-х рр., в державних документах та пресі щодо інтелігенції широко побутовували такі терміни, як «використання», «залучення», «застосування». Не відкидаючи суспільно-моральних та економічних засобів впливу на ідейні переконання інтелігенції при зміні її політичної орієнтації, В.І. Ленін ніколи не відмовлявся від насильницьких, репресивних методів її перевиховання. Саме Ленін у 1922 р. став ініціатором висилки письменників і професорів за

кордон [12, с.265-266]. Тобто, шкала ціннісних, моральних установок Леніна ніколи не виходила за межі прагматично-утилітарних партійно-класових інтересів.

Виходячи з контексту ленінського вчення про державу і комунізм, можна зробити висновок, що поняття загальнолюдських «вічних» цінностей і гуманізму для Леніна були відразливими. Мораль в позалюдському («внечеловеческом») контексті він відкидав, вона розглядалася виключно з позицій класових потреб, «класової боротьби пролетаріату» [10, с.309]. В їх основі лежало знищення буржуазної держави з армією чиновників і бюрократів, як паразитуючого і експлуаторського утворення. Встановлення диктатури пролетаріату, як перехідної форми до безкласового суспільства і подальшого відмирання держави загалом, як зайвого елемента свідомого комуністичного суспільства. Заперечується модель демократії (як буржуазної форми влади) і парламентаризму (як «порожньої говорильні» для «одурачення» народу) [8, с.30-31, 34-35, 47, 50-51, 80, 82-83].

Робиться ставка на знищення приватної власності і приватновласницького світогляду, який є складовою будь-якого виробника матеріальних цінностей [10, с.310-311; 13 с.216]. Отже було взято курс на моральну зміну суспільних цінностей, інтересів, в основі яких викорінення приватновласницької психології, що можливо лише через усупільнення засобів виробництва, через здійснення комуністичного виховання, ґрунтованого на боротьбі проти експлуаторів, «проти егоїстів і дрібних власників». При цьому пролетаріат мав «перевиховати, перевчити частину селян», схильних до приватної власності [10, с.311-312].

Стверджується необхідність боротьби з релігією як «опіуму» народу [8, с.76]. В основі досягнення більшовицької мети побудови комуністичного суспільства – насильницька революція і загалом насильство «революційного народу» над класом гнобителів визнається як необхідний і єдино можливий метод руйнації старого світу і розчищення основи для побудови нового суспільства. У цьому сенсі насильство несе не лише зло, а має властивості очищення, наслідком всіх переможних революцій, на переконання Леніна, є «високе моральне й ідейне піднесення» [8, с.20-22]. «Без насильства стосовно насильників, в руках яких засоби і органи влади, неможливо звільнити народ від насильників», – писав вождь революції [11, с.382].

В.І. Ленін, тверезо оцінюючи соціальні властивості суспільства, ще 1920 р. констатував, що завдання побудови комуністичного суспільства покладається на молодь. Адже покоління робітників, виховане в капіталістичному оточенні, в кращому випадку може виконати завдання руйнації основ старого капіталістичного побуту та допомогти пролетаріату і трудовому народу утримати владу і створити фундамент для майбутнього комуністичного будівництва [10, с.298].

Основоположні постулати В. Леніна в сфері суспільних інтересів про руйнацію старого, класову природу цінностей і моралі та необхідність формування нового радянського суспільства лягли в основу ідейних та політичних шукань першого радянського десятиліття. В ідейно-пропагандистській літературі доби активно використовується теза протиставлення «старого» і «нового», «буржуазного» і «радянського», перше виставляється у потворному вигляді, радянське – у формі прогресивного і передового, за яким майбутнє. Власне, навіть дискусії з приводу непу чи українізації, які закінчилися на початку 1930-х рр. на користь колективізації і національно-культурної уніфікації народів СРСР, засвідчують ціннісний поворот на користь держави, проти приватної власності, свободи творчості і особистості загалом, переваг інтернаціоналізму над національними цінностями тощо. Особлива увага в літературі того часу приділялася реалізації національної політики у формі коренізації, яка розглядалася виключно під кутом зору класових цінностей та партійно-державних інтересів як на загальносоюзному рівні [14], так і на республіканському [15].

Особливий інтерес щодо проблеми класової боротьби на ідеологічному фронті в умовах реалізації національної політики партії в Україні становлять праці М. Скрипника [17-19]. У них відображено суть партійної суперечки з національного питання, дискусії щодо вектору орієнтації подальшого розвитку української культури, які, по-суті, є виразом своєрідного ціннісно-психологічного протистояння між творчою інтелігенцією і партійною номенклатурою. Нарком освіти, засуджуючи прозахідну орієнтацію в українській культурі,

одночасно відстоював право її самостійного розвитку [17, с.26-27, 35]. У 1930 р. посилилася партійна суперечка з приводу пріоритету головної небезпеки для подальшої реалізації національної політики: український націоналізм чи російський шовінізм. В оборонно-нападаючому стилі автора простежуються посилення ворожнечі і боротьби в партійному середовищі, котра проявлялася, власне, у ставленні до національного питання, способах його розв'язання [18, с.12-13, 19, с.38-39].

Тонкий психологічний аналіз морально-ціннісної колізії радянської політики 1920-х рр., коли теорія не співпадала з практикою і все більше утверджувалася система подвійних стандартів, відображена в гостро публіцистичних творах М. Хвильового [26]. Через призму культурного життя, М. Хвильовий зробив анатомічний зріз соціокультурних проблем українського суспільства, його психологічних вад і морально-етичних устремлінь. Полеміка митця з доморощеними «марксистами» літературними критиками на тему «Україна чи Малоросія» – це, по-суті виступ проти рабської психології, відстоювання власної гідності, самоповаги і права на самовизначення (саморозвиток) як колективно-національний, так і індивідуальний [26]. Можемо припустити, що М. Хвильовий добре усвідомлював ставку більшовицьких лідерів саме на морально-ціннісне підпорядкування суспільства, яке для українців несло загрозу нового московського міщанства, русифікації під прикриттям «псевдоінтернаціоналізму» і небезпеку відродження «єдності вітчизни Івана Калита» [26, №2, с. 171]. Тому в своїх статтях велику увагу приділяв саме проблемам психологічної (ціннісної) орієнтації українців на Європу, даючи аналіз соціокультурного стану Радянської України.

Другий історіографічний період окресленої теми охоплює 1930-1980-ті рр. З 1930-х рр., в міру утвердження сталінської диктатури, встановлюється ідеологічна монополія держави над всіма сферами життя суспільства, включаючи духовну і особистісну, відбувається обоження вождів, а їх ідейні настанови набувають сакрального значення. Це стосується і моралі, цінностей, етичних норм, у сфері яких відкидаються ліберальні експерименти 1920-х рр., жорсткішими стають ідеологічні настанови. У період 1930-х рр. апогею досягає манія боротьби з буржуазним світом, його мораллю і способом життя. У тогочасній літературі вона виражається в жорстких формулюваннях і паплюженні всіх національних та капіталістичних проявів не лише у суспільно-політичному житті, але й способі мислення, поведінки тощо. Це виразно відзеркалено в доповідях і промовах вищих посадових осіб України, які поточне становище в Україні аналізують на контрастах і нагнітанні страху перед буржуазно-капіталістичним світом, інтервентами, зовнішньою і внутрішньою контрреволюцією, націоналістами. Однак, на фоні параноїдально-агресивної риторики як дороговказна зірка окреслюється віра в майбутнє комуністичне суспільство, конкретизуюся базові радянські цінності – колективна праця та колективна власність, «квітуха індустріально-колгоспна республіка» УСРР у «братерській спілці» всіх трудящих СРСР [5, с.143].

У руслі боротьби за новий спосіб мислення і радянські цінності жорсткій критиці піддається буржуазний спосіб життя, «старий побут», мода і загалом цінності капіталістичного світу, які в умовах непу набули тенденцій до вродання в радянське суспільство. Досить показовими в цьому плані можуть бути статті М. Горького – друга В. Леніна, партійного ортодокса від мистецтва, якого М. Хвильовий називав «божком» московської літературної інтелігенції 1920-х рр. [26, № 2, с.171]. У статтях початку 1930-х рр. М. Горький у душі ленінських ціннісних орієнтирів, але з посиленою сталінською риторикою, розвінчує аморальність європейського буржуазного світу, протиставляючи йому єдино правильний моральний класовий спосіб життя країни Рад [4].

Загалом марксистсько-ленінська доктрина стає мірилом всіх ціннісних стереотипів радянського суспільства, саме вона виступає дороговказом побудови його морального образу. А постаті партійних лідерів і класиків марксизму стають ідеалом формування молоді і загалом всіх радянських громадян. Сформовані в 1930-х рр. ідеологічні стереотипи і радянські цінності загалом продовжували культивуватися в радянській літературі до 1980-х рр. Цей історіографічний період характеризується розробкою ключової теми – боротьби комуністичної партії з буржуазною ідеологією в умовах перших радянських десятиліть [23; 24], що на практиці означала викорінення буржуазного світогляду, носієм якого вважалася

інтелігенція, боротьбу за радянські цінності і спосіб єдиномилення в умовах непівського економічного плюралізму. Модною залишалася й тенденція показу Комуністичної партії як провідної сили в процесі соціальних перетворень в суспільстві, реалізації завдань культурної революції тощо [1; 6].

Протягом 1950-1980-х рр. у руслі історико-соціологічних досліджень розроблялися соціологічні проблеми радянського суспільства, зокрема, питання соціальних відносин через призму марксистсько-ленінської ідеології [21, с.10-12]. Радянськими дослідниками через призму марксистсько-ленінської теорії викладено основні положення соціально-політичного розвитку радянського суспільства, які, на їх переконання, були закладені і майже реалізовані в післяреволюційний період, а далі лише удосконалювалися. Власне, соціально-політичні основи розвитку радянського суспільства розглядалися в площині ціннісних координат, серед них йшлося про:

- зміцнення соціальної єдності радянського суспільства. Відбувалося воно через диктатуру пролетаріату, як необхідну складову для придушення опору експлуататорських класів, організації селянства і побудови соціалістичного суспільства [22, с. 6-11].

- розвиток соціалістичних націй та їх поступове зближення/злиття, що почалося з заповітів Леніна про дружбу народів, політику рівності, відсутність експлуататорів [22, с.21, 35].

- великі переваги СРСР як договірної держави, держави з провідною роллю Рад, громадських організацій і партійного керівництва як запоруки розвитку соціалістичної демократії [22, с.22-28; 63; 73; 90]. Загалом розкривалися основи соціалістичної держави як загальнонародної організації влади через диктатуру пролетаріату після Жовтневої революції [22, с.45-50].

- переваги інтернаціоналізму, почуття територіальної і духовної єдності на основі провідної ролі російської культури [22, с. 33-37].

Посилаючись на визначення В. Леніним радянських людей як свідомих товаришів (дане в «Зверненні до Червоної Армії» в березні 1919 р.), радянські дослідники давали визначення поняття «радянський народ» як нової історичної спільноти людей, яку становлять трудящі всього СРСР. Характерною рисою радянської людини визначалося почуття територіальної спільноти. Основні риси цього почуття мали включати в себе такі складові як провідна роль російської культури; Москва як світовий центр політичного, економічного і культурного життя; злиття націй на основі духовного розвитку національних культур [22, с. 32, 31, 33, 35, 36]. При цьому засобами зближення/злиття націй розглядалися не лише духовні/культурні процеси, а й суто прагматична політика міжреспубліканських міграцій в масштабах СРСР тощо [28, с.42].

Аналізуючи соціально-політичний розвиток радянського суспільства, дослідник В.М. Терлецький констатував: «Йдеться про зближення ціннісних орієнтацій, посилення тенденцій до інтернаціоналізації духовного життя. В умовах соціалізму інтернаціональне розвивається на основі взаємодії національних факторів, воно синтезує в собі справжнє багатство і багатоманітність національних форм. Народжені в ході цього діалектичного процесу культурні цінності стають надбанням всіх народів і одночасно дають прогресивний напрям розвитку національних культур» [22, с. 36-37].

Отже, радянські науковці, аналізуючи базові основи побудови радянського суспільства, указували на їх уніфіковані, асиміляторські тенденції, «зближення ціннісних орієнтацій» націй в процесі побудови соціальної конструкції «радянський народ». Теоретичні витoki ціннісних настанов по його створенню вбачали в працях класиків марксистсько-ленінської теорії, а практичний фундамент – в зрушеннях перших пореволюційних десятиліть.

У даний історіографічний період вийшла низка праць теоретичного характеру, дотичних до проблем ціннісних орієнтирів радянського суспільства. І хоч вони безпосередньо не стосувалися історії 1920-1930-х рр., однак орієнтувалися на ціннісні стереотипи, закладені в даний час, аргументували морально-етичні та духовні потреби радянського соціуму теоретичним надбанням марксизму-ленінізму, способом життя вождів революції. Так,

В.Ф. Передерій, аналізуючи проблеми естетичного виховання 1970-80-х рр., опирається на уявлення і вислови Леніна про естетичні смаки, почуття, методи їх виховання, їх роль у розвитку гармонійної радянської людини [16].

Цілком у дусі марксистського і матеріалістичного світогляду розглядалися питання духовних цінностей, до яких відносилися основні форми суспільної свідомості – філософія, політична та правова ідеологія, мораль, мистецтво, наука, література і культура – як сучасні, так і минулі духовні здобутки окремих країн і людства загалом. Тому поняття «духовне життя суспільства», «духовний світ людини» і «духовні цінності людини» розглядалися практично як тотожні [3, с. 6]. Обґрунтовуючи справедливість марксистсько-ленінського поділу виробництва на матеріальне і духовне, І.С. Гонтаржевський з приводу духовного виробництва указував: «Будучи явищем історичним, воно завжди є вторинним процесом, бо «спосіб виробництва матеріального життя зумовлює соціальний, політичний і духовний процеси життя взагалі» (за Марксом – О.Т.) [3, с. 7]. Хоч і визнавався факт, що духовна культура радянського суспільства увібрала в себе все краще з культури Росії та зарубіжних країн, але підкреслювалося, що це принципово інша, якісно нова культура, ідейною основою якої вбачалися марксизм-ленінізм, принципи партійності, народності, інтернаціоналізму і гуманізму [25, с. 40]. У створенні матеріальних і духовних цінностей, згідно вчення класиків марксизму-ленінізму, радянські науковці провідну роль відводили народним масам. У свою чергу, піднесення творчої енергії народних мас, збільшення їх ролі у розвитку радянської науки і культури ставилося в пряму залежність від реалізації культурної революції, зростання керівництва і турботи партії [25].

У системі радянських цінностей велику роль відводили колективізму, провідну роль у вихованні якого надавали трудовим колективам. У праці В.І. Солдатова «Трудовий колектив соціалістичного суспільства» дано загальну характеристику трудового колективу, його рис, принципів керівництва ним, проаналізовано теоретичні засади трудового колективу [20]. Зупинимося на основних рисах трудового колективу, даних автором, оскільки їх бачення ґрунтується на ціннісних оцінках В. Леніна [див. наприкл.: 10, с.306]. Трудовий колектив розглядається як основний осередок соціалістичного суспільства, де «відбувається формування нового способу життя, адже саме у виробничій діяльності виявляється соціалістична свідомість і творча ініціатива, товариська взаємодопомога і взаємна вимогливість, соціалістичне змагання і співробітництво будівників комунізму». Через соціалістичне змагання виховується комуністичне ставлення до праці, дисципліна, новаторський підхід, «праця поступово перетворюється у першу життєву потребу кожної людини, засіб її всебічного розвитку» [20, с.3]. Ядром трудових колективів виступають партійні організації, які згуртовують на основі комуністичних ідеалів [20, с.4]. Цінність колективу – це колективізм, що «виникає лише у процесі комуністичного будівництва, коли ліквідується приватна власність і робітники стають господарями виробництва, коли між ними встановлюються відносини дружби, співробітництва, взаємодопомоги». Колектив виникає тоді, коли люди усвідомлюють спільну мету, привчаються спільно розв'язувати завдання, коли виробляється свідома дисципліна, особиста відповідальність кожного за спільну справу. Колектив є не лише виробничим, а й соціальним осередком суспільства. Це первинна ланка єдиної соціалістичної системи господарства і соціалістичного поділу праці, основана на суспільній власності [20, 7-9]. Суспільство в особі держави володіє засобами виробництва, які передає колективу для тимчасового володіння, надаючи економічну можливість використовувати їх як в інтересах суспільства, так і в інтересах колективу [20, с.11].

Принцип колективізму, в теоретичних розробках радянських дослідників, передбачає «усвідомлене підпорядкування особи вимогам колективу, суспільства, його морально-правовим нормам», громадянську і трудову активність, відповідальність, вимогливість, творчу взаємодопомогу [20, с.31]. Серед методів зміцнення трудових колективів виділялися: удосконалення системи управління, організації праці, розвитку виробничого демократизму [20, с.41-43; 44-50; 55-63]. Дуже важлива роль відводилася ідейно-політичній роботі партійних організацій у трудових колективах. Саме ідеологічна робота покликана піднести людину до

рівня наукового розуміння дійсності і наукової системи поглядів, оскільки на індивідуальну соціальну практику людей покладатися недостатньо [20, с.64-66]. З даного аналізу робився цілком логічний висновок: «Засвоєння цієї системи знань (читай ціннісних орієнтирів – О.Т.) дає можливість правильно сприймати, оцінювати явища і виробляти відповідне ставлення до них» [20, с.66]. Для ідейно-політичного виховання трудящих, підвищення їх трудової активності велике значення надавалося пропаганді соціалістичного способу життя, його переваг над буржуазним, економічне навчання, система політосвіти, широка організація соцзмагання, робота з молоддю, наставництво, удосконалення стилю керівництва колективом тощо [20, с.67, 71, 73-74, 84-98].

Ще одним важливим осередком виховання радянських ціннісних орієнтирів в суспільстві вважалася сім'я. Дискусії з питань кохання, статевої емансипації жінки залишилися в 1920-х рр. З 1930-х рр. в радянській літературі утверджується морально-пуританський погляд на взаємини між статями, на роль жінки-матері, жінки-трудівниці, які в основоположних принципах залишалися сталими й надалі. Так, у праці В.П. Бондаренко і Д.В. Бондаренко «Моральні основи радянської сім'ї», на основі теорій класиків марксизму-ленінізму, прикладів їх особистого життя, розглянуто питання «соціального визволення жінки» як одного «з вирішальних факторів розвитку її особи»; погляди на сім'ю як «нову співдружність чоловіка і жінки в радянській сім'ї»; роль радянської сім'ї у вихованні дітей. Традиційно робиться протиставлення буржуазної і радянської моралі, популяризується рівноправність радянської жінки, можливість її громадянської реалізації і т.д. [2]. Несумісність приватновласницького і комуністичного світогляду аргументувалася тим, що сама приватна власність породжує продажність, нищість, бруд. Категорично критикувалася теорія «склянки води» (про те, що в комуністичному суспільстві любовну потребу, статево прагнення можна задовольнити так само просто, як випити склянку води). Указувалося, що буржуазні, фрейдистські теорії «склянки води», «емансипації тіла» та ін. в перші роки існування Радянської країни пропагувалася буржуазними ідеологами задля розбещення молоді, щоб відірвати її від будівництва соціалізму. При цьому, звісно, замовчувалася роль радянської діячки О. Колонтай (творця теорії про «склянку води») та інших в процесі творення політики жіночої емансипації. За зразок кохання, справжніх почуттів подавалося життя Леніна і марксистів [2, с.11].

Важливу роль у пропаганді радянських настанов та ідеалів відіграла преса, тому дослідники радянської доби приділяли увагу її діяльності та значенню в реалізації партійних завдань перших радянських десятиліть. Зокрема, висвітленню радянських заходів політичного й економічного будівництва, питань ідеологічної роботи в популяризації радянського життя [27, с.3].

Таким чином, радянська історіографія історії ціннісних орієнтирів і трансформацій в Україні 1920-1930-х рр. включає два періоди: 1920 – поч. 30-х рр. і 1930 – 1980-х рр. Протягом першого утверджуються ленінські ціннісні підходи щодо побудови радянської держави і комуністичного безкласового суспільства, які згодом лягли в основу світоглядних орієнтирів більшовицьких ідеологів і практиків. Разом з тим, відбуваються дискусії з приводу національного та соціально-економічного розвитку, викликані непом та коренізацією, місця і ролі окремих класів у суспільстві, ключових питань гендерної політики, методів боротьби з релігією тощо. З 1930-х рр. утверджується канонізоване трактування проблем радянських цінностей і моралі, виховання будівників комунізму.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Білоцерківський В.Я. Комуністична партія – організатор культурної революції на Україні (1926-1937 рр.). Харків: Вища школа, 1985. 176 с.
2. Бондаренко В. П., Бондаренко Д. В. Моральні основи радянської сім'ї. Київ: Товариство «Знання» Української РСР, 1972. 32 с.
3. Гонтаржевський І. С. Духовні цінності радянської молоді. Київ, 1980. 48 с.
4. Горький М. З ким ви, «майстри культури»? Відповідь інтелігентові делегатам антивоєнного конгресу. Вибрані твори (за загальною реакцією М.М. Кіллєрога. Київ, Харків «Радянська література», 1934. 54 с.

5. З промови т. П. Постишева на об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК КП/б/У // Життя й революція. 1933. № 11-12. С. 131-144.
6. Из истории выполнения второй программы партии в области культурного строительства / Ред. кол.: И.И. Грошев и др. Москва: Мысль, 1968. 216 с.
7. История Украинской ССР: В 10 т. Киев: Наукова думка, 1984. Т. 7. Украинская ССР в период построения и укрепления социалистического общества (1921-1941) / Ред. кол. С. В. Кульчицкий (отв. ред.) и др. 719 с.
8. Ленин В. И. Государство и революция. Учение марксизма о государстве и задачи пролетариата в революции // Полное собрание сочинений. 5-е изд. – Т.33. Государство и революция. Москва: Издательство политической литературы, 1969. С. 1-120. URL: <http://uaio.ru/vil/33.htm>
9. Ленин В.И. Доклад о внешней и внутренней политике Совета народных комиссаров. Краткий газетный отчет // Полн. собр. соч. Москва: Государств. изд-во полит. лит-ры, 1963. Т.38. С.1-26.
10. Ленин В. И. Задачи союзов молодежи (речь на III Всероссийском съезде российского коммунистического союза молодежи 2 октября 1920 г.) // Полное собрание сочинений. 5-е изд. – Т.41 (Май ~ ноябрь 1920). Москва: Издательство политической литературы, 1981. С.298-318. URL: <http://uaio.ru/vil/41.htm>
11. Ленин В. И. К истории вопроса о диктатуре (заметка) // Полное собрание сочинений. 5-е изд. – Т.41 (Май ~ ноябрь 1920). Москва: Издательство политической литературы, 1981. С.369-391. URL: <http://uaio.ru/vil/41.htm>
12. Ленин В.И. Письмо Ф.Э.Дзержинскому 19 мая 1922 г. // Полн. собр. соч. Москва: Изд-во полит. лит-ры, 1965. Т.54. С.265-266.
13. Ленин В. И. Проект программы нашей партии // Полное собрание сочинений. 5-е изд. – Т.4 (1898 ~ апрель 1901). Москва: Издательство политической литературы, 1967. С.211-239. URL: <http://uaio.ru/vil/04.htm>
14. Намитокоев А. Национальная политика и задачи Советов. Москва: Власть Советов, 1930. 48 с.
15. Національні моменти в партійнім і радянськїм будівництві. Харків: Шлях освіти, 1929. 68 с.
16. Передерій В. Ф. Естетичне виховання радянськї людини. Київ: т-во «Знання» УРСР, 1981. 48 с.
17. Скрипник М. До теорії боротьби двох культур. Харків, 1928. 70 с.
18. Скрипник М. Національні перетинки. Харків: Держ. видавн. України, 1930. 136 с.
19. Скрипник М. Нові лінії в національно-культурному будівництві. Харків, 1930. 60 с.
20. Солдатов В. І. Трудовий колектив соціалістичного суспільства. Київ: Політвидав України, 1980. 101 с.
21. Соціальні відносини як предмет марксистсько-ленінськї соціології // Соціологічні проблеми радянського суспільства: збірник статей / Упоряд. В.О. Василенко і Л.В. Сохань. Київ: Політвидав, 1971. С.7-25.
22. Терлецький В. Політика партії в галузі соціально-політичного розвитку радянського суспільства. Київ: Вид-во політичної літ-ри України, 1972. 112 с.
23. Федюкин С. А. Борьба коммунистической партии с буржуазной идеологией в первые годы нэпа. Москва: Знание, 1977. 64 с.
24. Федюкин С. А. Борьба с буржуазной идеологией в условиях перехода к нэпу. Москва: Наука, 1977. 352 с.
25. Філіна Є. І. Роль народних мас у розвитку духовної культури радянського суспільства. Київ, 1958. 44 с.
26. Хвильовий М. Україна чи Малоросія? // Вітчизна. 1990. № 1. С. 181-188; № 2. С. 168-178.
27. Цьох Й. Т. Пратійно-радянська преса України в період зміцнення і розвитку соціалістичного суспільства і посилення обороноздатності країни (1937 – червень 1941 рр.). Навчальний посібник. Львів, ЛДУ, 1987. 50 с.
28. Шпилюк В. А. Межреспубликанская миграция и сближение наций в СССР. Львов: Издательское объединение «Вища школа» из-во при Львовском гос. ун-те, 1975. 168 с.

REFERENCES

1. Bilotserkivskiyi, V.Ya. (1985), Komunistychna partiia – orhanizator kulturnoi revoliutsii na Ukraini (1926-1937 rr.), Vyshcha shkola, Xarkiv, 176 s.
2. Bondarenko, V. P., Bondarenko, D. V. (1972), Moralni osnovy radianskoi sim'i, Tovarystvo «Znannia» Ukrainskoi RSR, Kyiv, 32 s.
3. Hontarzhhevskiyi, I. S. (1980), Dukhovni tsinnosti radianskoi molodi, Kyiv, 48 s.

4. Horkyi, M. (1934), *Z kym vy, «maistri kultury»? Vidpovid intelihentovi delehatam antyvoiennoho konhresu. Vybrani tvory (za zahalnoiu reaktsiieiu M.M. Killeroha. «Radianska literatura», Kyiv, Kharkiv, 54 s.*
5. (1933), *Z promovy t. P. Postysheva na ob'iednanomu plenumi TsK i TsKK KP(b)U, Zhyttia y revoliutsiia, № 11-12, S. 131-144.*
6. *Iz istorii vypolneniya vtoroy programmy partii v oblasti kul'turnogo stroitel'stva (1968), Red. kol.: I.I. Groshev i dr. Mysl', Moskva, 216 s.*
7. *Istoriya Ukrainy SSR: V 10 t. Kiev: Naukova dumka, (1984), T. 7. Ukrainskaya SSR v period postroeniya i ukrepleniya sotsialisticheskogo obshchestva (1921-1941) / Red. kol. S. V. Kul'chitskiy (otv. red.) i dr. 719 s.*
8. Lenin, V. I. (1969), *Gosudarstvo i revolyutsiya. Uchenie marksizma o gosudarstve i zadachi proletariata v revolyutsii, Polnoe sobranie sochineniy, 5-e izd., T.33. Gosudarstvo i revolyutsiya, Izdatel'stvo politicheskoy literatury, Moskva, S. 1-120. URL: <http://uaio.ru/vil/33.htm>*
9. Lenin, V.I. (1963), *Doklad o vneshney i vnutrenney politike Soveta narodnykh komissarov. Kratkiy gazetnyy otchet, Poln. sobr. soch. Gosudarstv. izd-vo polit. lit-ry, Moskva, T.38, S.1-26.*
10. Lenin, V. I. (1981), *Zadachi soyuzov molodezhi (rech' na III Vserossiyskom s"ezde rossiyskogo kommunisticheskogo soyuza molodezhi 2 oktyabrya 1920 g.), Polnoe sobranie sochineniy, 5-e izd., T.41 (May ~ noyabr' 1920), Izdatel'stvo politicheskoy literatury, Moskva, S.298-318. URL: <http://uaio.ru/vil/41.htm>*
11. Lenin, V. I. (1981), *K istorii voprosa o diktature (zametka) // Polnoe sobranie sochineniy, 5-e izd., T.41 (May ~ noyabr' 1920). Izdatel'stvo politicheskoy literatury, Moskva, S.369-391. URL: <http://uaio.ru/vil/41.htm>*
12. Lenin, V.I. (1965), *Pis'mo F.E.Dzerzhinskomu 19 maya 1922 g., Poln. sobr. soch. Izd-vo polit. lit-ry, Moskva, T.54, S.265-266.*
13. Lenin, V. I. (1967), *Proekt programmy nashey partii // Polnoe sobranie sochineniy. 5-e izd. – T.4 (1898 ~ april' 1901). Izdatel'stvo politicheskoy literatury, Moskva, S.211-239. URL: <http://uaio.ru/vil/04.htm>*
14. Namitokov, A. (1930) *Natsional'naya politika i zadachi Sovetov, Vlast' Sovetov, Moskva, 48 s.*
15. (1929), *Natsionalni momenty v partiinim i radianskim budivnytstvi, Shliakh osvity, Xarkiv, 68 s.*
16. Perederii, V. F. (1981), *Estetychne vykhovannia radianskoi liudyny, T-vo «Znannia» URSR, Kyiv, 48 s.*
17. Skrypnyk, M. (1928), *Do teorii borotby dvokh kultur, Xarkiv, 70 s.*
18. Skrypnyk, M. (1930), *Natsionalni peretynyky. Derzh. vydavn. Ukrainy, Xarkiv, 136 s.*
19. Skrypnyk, M. (1930), *Novi linii v natsionalno-kulturnomu budivnytstvi. Xarkiv, 60 s.*
20. Soldatov, V. I. (1980), *Trudovi kolektyv sotsialisticheskoho suspilstva. Polityvdav Ukrainy, Kyiv, 101 s.*
21. (1971), *Sotsialni vidnosyny yak predmet marksystsko-leninskoj sotsiologii //Sotsiologichni problemy radianskoho suspilstva: zbirnyk statei /Uporiad. V.O. Vasylenko i L.V. Sokhan. Polityvdav, Kyiv, S.7-25.*
22. Terletsyky, V. (1972), *Polityka partii v haluzi sotsialno-politychnoho rozvytku radianskoho suspilstva. Vyd-vo politychnoi lit-ry Ukrainy, Kyiv, 112 s.*
23. Fedyukin, S. A. (1977), *Bor'ba kommunisticheskoy partii s burzhuznoy ideologiyey v pervye gody nupa, Znanie, Moskva, 64 s.*
24. Fedyukin, S. A. (1977), *Bor'ba s burzhuznoy ideologiyey v usloviyakh perekhoda k nepu, Nauka, Moskva, 352 s.*
25. Filina, Ye. I. (1958), *Rol narodnykh mas u rozvytku dukhovnoi kultury radianskoho suspilstva. Kyiv, 44 s.*
26. Khvylovyi, M. (1990), *Ukraina chy Malorosii?, Vitchyzna, № 1, S. 181-188; № 2, S. 168-178.*
27. Tsokh, Y. T. (1987), *Pratiino-radianska presa Ukrainy v period zmitsnennia i rozvytku sotsialisticheskoho suspilstva i posylennia oboronozdatnosti krainy (1937 – cherven 1941 rr.), Navchalnyi posibnyk. LDU, Lviv, 50 s.*
28. Shpilyuk, V. A. (1975), *Mezhrespublikanskaya migratsiya i sblizhenie natsiy v SSSR, Izdatel'skoe ob"edinenie «Vishcha shkola» iz-vo pri L'vovskom gos. un-te, L'vov, 168 s.*

Tarapon O. The Problem of Public Values in Ukraine in the 1920's and 1930's: Soviet Historiography.

The article gives an overview of the historiographic work of the Soviet era on issues of social values and value transformations in Ukraine in the 1920-1930s. Soviet historiography of this topic includes two periods: 1920 - early. 1930s and 1930s - 1980s. During the first stage, Lenin's value-based approaches to the

construction of the Soviet state and the communist classless society, which later became the basis of ideological orientations of the Bolshevik ideologues and practitioners, were adopted. At the same time, there are discussions about national and socio-economic development, caused by inspiration for the root cause, the place and role of certain classes in society, key issues of gender policy, methods of combating religion, etc. Since the 1930's, the official interpretation of problems of Soviet values and morals, the upbringing of the builders of communism has been established.

Key words: Soviet Ukraine, value orientations, moral and ethical norms of Soviet society, Soviet historiography.

Одержано 14.01.2018.

УДК 930(477):321.01“20”

Борис Дем'яненко
(Переяслав-Хмельницький)

ІСТОРИОГРАФІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ВЛАДОЗНАВЧОГО ДИСКУРСУ: ЧВЕРТЬ СТОЛІТТЯ ПОШУКІВ, КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ, УЗАГАЛЬНЕНЬ (закінчення)

У статті запропоновано історіографічний аналіз найпомітніших вітчизняних публікацій періоду незалежності, присвячених дослідженню влади (політичної, державної, соціальної тощо) в контексті органічного поєднання здобутків світової теорії влади (насамперед демократичного досвіду) з українським політико-владним контекстом. Ґрунтовне ознайомлення з вітчизняним владознавчим дискурсом, його творче осмислення, дозволить вийти на нові рівні розуміння феномену влади (політичної, державної, соціальної тощо), подолати стійкі стереотипні, аматорські й міфологізовані уявлення про неї, сформулювати якісні й дієві практичні рекомендації, мінімізувати негативні наслідки кризових явищ у політичній системі країни, упровадити ефективну модель влади, яка б відповідала потребам сучасного стану посттоталітарної України, історичним, цивілізаційним і глобалізаційним викликам, які перед нею постали.

У результаті здійсненого історіографічного аналізу українського владознавчого дискурсу констатовано, що у вітчизняній літературі влада (політична, державна, соціальна тощо) розглядається як відносини керівництва й підпорядкування в суспільній групі, державі й суспільстві; як вольовий елемент, який виражається в здатності суб'єктів нав'язати волю об'єктам за допомогою примусу й переконання, підпорядкувати їх власним інтересам; як інститут, здатний забезпечити єдність дій і усталений порядок у суспільних відносинах. Вітчизняний владознавчий доробок має потужний евристичний потенціал, засвідчив достатню теоретико-методологічну забезпеченість емпіричних досліджень влади. Концептуальні проблеми влади, що вже давно є головним предметом дискусій у західній філософії, політології, соціології, психології й культурології, знаходять належне упровадження у вітчизняному суспільствознавстві. Автором статті визначено коло владознавчих проблем, які потребують глибшого дослідження й концептуалізації.

Ключові слова: владознавство, крталогія, влада, політична влада, державна влада, соціальна влада.

Історіографічний аналіз найпомітніших публікацій періоду незалежності, здійснених українськими дослідниками влади, одним із перших у вітчизняній політичній науці започатковано автором на сторінках наукових збірників «Наукові записки з української історії» (випуски 41–42, 2017 р.) і «Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Т. 39. Випуск 3: Філософія, 2017 р.). Метою статті є здійснення історіографічного аналізу найпомітніших вітчизняних публікацій періоду незалежності, присвячених дослідженню влади (політичної, державної, соціальної тощо) у контексті органічного поєднання здобутків світової теорії влади (насамперед демократичного досвіду) з українським політико-владним контекстом.

Відгалуженнями наукового напряму аналізу громадянського суспільства й народовладдя є дослідження місцевого самоврядування та регіональної влади, як форм самоорганізації життєдіяльності українського суспільства, функціональних повноважень органів державної